

<https://doi.org/10.70728/c.series.ped.v08.i06.065>

**TALABALARDA AXLOQIY TAFAKKURNI RIVOJLANTIRISHDA INGLIZ
KLASSIK ADABIYOTINING TARBIVAVIY IMKONIYATLARI (PEDAGOGIK
TEKNOLOGIYALAR ASOSIDA).**

Ziyotov Farrux Saodilla o‘g‘li

Qarshi davlat universiteti

Tayanch doktranti

Annotatsiya. Mazkur maqolada ingliz klassik adabiyoti asarlarining talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlari pedagogik texnologiyalar asosida tadqiq etiladi. Tadqiqotda badiiy matnlarning axloqiy mazmuni, undagi obrazlar tizimi va g‘oyaviy yo‘nalishlar talaba shaxsining axloqiy ongini shakllantirish omili sifatida tahlil qilinadi. Shuningdek, interfaol ta‘lim metodlari, muammoli ta‘lim va reflektiv yondashuvlar orqali ingliz klassik adabiyoti asarlarini o‘rganish jarayonida talabalarning mustaqil fikrlashi, axloqiy baholash ko‘nikmalari va ijtimoiy mas‘uliyatini rivojlantirish imkoniyatlari asoslab beriladi. Tadqiqot natijalari oliy ta‘lim jarayonida adabiy ta‘lim va ma‘naviy-axloqiy tarbiyani integratsiyalashga xizmat qiladi.

Kalit so‘zlar: axloqiy tafakkur, ingliz klassik adabiyoti, tarbiyaviy imkoniyatlar, pedagogik texnologiyalar, interfaol metodlar, ma‘naviy-axloqiy tarbiya, oliy ta‘lim.

Аннотация. В статье исследуются воспитательные возможности произведений английской классической литературы в развитии нравственного мышления студентов на основе педагогических технологий. Анализируется нравственное содержание художественных текстов, система образов и идейная направленность произведений как фактор формирования нравственного сознания личности студента. Особое внимание уделяется применению интерактивных, проблемно-ориентированных и рефлексивных методов обучения, способствующих развитию самостоятельного мышления, навыков нравственной оценки и социальной ответственности обучающихся. Результаты исследования направлены на интеграцию литературного образования и духовно-нравственного воспитания в системе высшего образования.

Ключевые слова: нравственное мышление, английская классическая литература, воспитательный потенциал, педагогические технологии, интерактивные методы, духовно-нравственное воспитание, высшее образование.

Abstract. This article explores the educational potential of English classical literature in developing students' moral thinking based on pedagogical technologies. The study analyzes the moral content, character systems, and ideological dimensions of literary texts as

key factors in shaping students' moral consciousness. Special attention is given to the use of interactive, problem-based, and reflective teaching methods that foster critical thinking, moral judgment skills, and social responsibility. The findings contribute to the integration of literary education and spiritual-moral development within the higher education system.

Keywords: moral thinking, English classical literature, educational potential, pedagogical technologies, interactive methods, moral education, higher education.

Kirish. Globallashuv va madaniyatlararo muloqot jadallashib borayotgan hozirgi sharoitda oliy ta'lim tizimi oldida nafaqat kasbiy bilim va ko'nikmalarga ega mutaxassislarni tayyorlash, balki yuksak axloqiy tafakkur, ma'naviy mas'uliyat va ijtimoiy ongga ega shaxsni shakllantirish vazifasi dolzarb ahamiyat kasb etmoqda. Shu jihatdan, talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirish masalasi zamonaviy ta'limning ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Axloqiy tafakkur shaxsning ijtimoiy voqelikni axloqiy mezonlar asosida anglash, baholash va xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalaydi. Ushbu sifat talabalarning nafaqat shaxsiy kamoloti, balki ularning kasbiy faoliyati va fuqarolik pozitsiyasini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Bunda badiiy adabiyot, xususan, ingliz klassik adabiyoti asarlari chuqur axloqiy mazmuni, umuminsoniy qadriyatlarni yorituvchi obrazlar tizimi hamda murakkab hayotiy muammolarni ifodalashi bilan kuchli tarbiyaviy salohiyatga ega. Ingliz klassik adabiyoti namoyandalari — U. Shekspir, J. Ostin, Ch. Dikens va boshqalarning asarlarida adolat, vijdon, burch, insonparvarlik, ijtimoiy mas'uliyat kabi axloqiy g'oyalar markaziy o'rin egallaydi. Ushbu asarlar talabalarda axloqiy tahlil, empatiya va tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini shakllantirish uchun muhim manba bo'lib xizmat qiladi. Biroq mazkur tarbiyaviy imkoniyatlardan ta'lim jarayonida samarali foydalanish pedagogik texnologiyalar bilan uzviy bog'langan holda amalga oshirilishi lozim. Mavjud ilmiy tadqiqotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, ingliz klassik adabiyotining estetik va lingvistik jihatlari yetarlicha o'rganilgan bo'lsa-da, uning talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida tadqiq etish masalasi hali to'liq yoritilmagan. Ayniqsa, interfaol metodlar, muammoli ta'lim va reflektiv yondashuvlar asosida adabiy matnlarni o'rganishning pedagogik samaradorligini aniqlash dolzarb ilmiy muammo sifatida qolmoqda. Mazkur maqolaning maqsadi ingliz klassik adabiyoti asarlarining talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlarini pedagogik texnologiyalar asosida ilmiy jihatdan asoslashdan iborat. Tadqiqot doirasida badiiy matnlar asosida axloqiy tafakkurni shakllantirishning samarali metodlari aniqlanib, oliy ta'lim amaliyoti uchun metodik tavsiyalar ishlab chiqiladi.

Adabiyotlar sharhi. Talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirish masalasi pedagogika, psixologiya va adabiyotshunoslik fanlari kesishgan nuqtada shakllangan muhim ilmiy muammo hisoblanadi. Axloqiy tafakkur shaxsning ijtimoiy hodisalarni axloqiy mezonlar asosida anglash, baholash va xulosa chiqarish qobiliyatini ifodalab, uning ma'naviy kamoloti va fuqarolik pozitsiyasini belgilovchi asosiy omillardan biridir. Axloqiy tafakkur rivojlanishining nazariy asoslari xorijiy olimlar tomonidan keng tadqiq etilgan. Xususan, L. Kohlberg axloqiy rivojlanishning bosqichlari nazariyasini ishlab chiqib, shaxsning axloqiy

qaror qabul qilish jarayonini kognitiv rivojlanish bilan bog‘liq holda izohlaydi. J. Dewey esa ta‘lim jarayonida axloqiy muammolarni muhokama qilish va refleksiya orqali talabalarning axloqiy tafakkurini rivojlantirish mumkinligini asoslaydi. E. Eriksonning shaxsiy identifikatsiya nazariyasi axloqiy ong shakllanishini ijtimoiy muhit bilan uzviy bog‘liq holda tahlil qilishga imkon beradi. Milliy pedagogik tadqiqotlarda ma‘naviy-axloqiy tarbiya masalalari shaxs kamoloti bilan bog‘liq holda yoritilgan. I.A. Karimov asarlarida ma‘naviyat jamiyat taraqqiyotining asosiy omili sifatida talqin etilib, yoshlarning axloqiy tafakkurini rivojlantirish strategik vazifa sifatida ko‘rsatib o‘tiladi. Sh.M. Mirziyoyevning ta‘lim sohasiga oid qarashlarida esa intellektual salohiyat bilan bir qatorda axloqiy va ma‘naviy yetuklikni shakllantirish ustuvor yo‘nalish sifatida belgilangan. Pedagog olimlar R.H. Jo‘rayev, N.A. Muslimov va B.X. Raximovlarning ilmiy ishlarida shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim, kompetensiyaviy yondashuv va ma‘naviy-axloqiy tarbiya integratsiyasi masalalari atroflicha tahlil qilingan. Ularning tadqiqotlarida ta‘lim jarayonida talabalarning axloqiy tafakkurini rivojlantirish pedagogik texnologiyalar bilan uzviy bog‘langan holda samarali amalga oshirilishi ta‘kidlanadi. Ingliz klassik adabiyotining tarbiyaviy imkoniyatlari adabiyotshunos olimlar tomonidan estetik va g‘oyaviy nuqtayi nazardan o‘rganilgan. U. Shekspir asarlarida adolat, vijdon va axloqiy tanlov muammolari, J. Ostin romanlarida axloqiy me‘yorlar va ijtimoiy mas‘uliyat, Ch. Dikens ijodida esa insonparvarlik va ijtimoiy tengsizlik masalalari yetakchi o‘rin tutadi. Mazkur asarlar talabalarda axloqiy tahlil, empatiya va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakllantirishda muhim manba bo‘lib xizmat qiladi. Shu bilan birga, mavjud tadqiqotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, ingliz klassik adabiyoti asarlarining talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirishdagi tarbiyaviy imkoniyatlarini zamonaviy pedagogik texnologiyalar — interfaol metodlar, muammoli ta‘lim va reflektiv yondashuvlar asosida kompleks o‘rganishga yetarli e‘tibor qaratilmagan. Bu holat tanlangan mavzuning dolzarbligi va ilmiy yangiligini asoslaydi.

Tadqiqot metodologiyasi. Mazkur tadqiqot talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirish jarayonida ingliz klassik adabiyoti asarlarining tarbiyaviy imkoniyatlarini pedagogik texnologiyalar yordamida o‘rganishga qaratilgan. Tadqiqot metodologiyasi shaxsga yo‘naltirilgan, kompetensiyaviy va tizimli yondashuvlarni asosiy tamoyil sifatida qabul qiladi. Nazariy asos: Tadqiqotning nazariy negizi ingliz klassik adabiyoti asarlarida ifodalangan axloqiy qadriyatlar, Sharq va milliy mutafakkirlarning shaxs kamoloti haqidagi qarashlari, shuningdek, zamonaviy pedagogika va psixologiya olimlarining axloqiy rivojlanish, kompetensiya va shaxsga yo‘naltirilgan ta‘lim nazariyalaridir. Xorijiy olimlarning L. Kohlbergning axloqiy rivojlanish bosqichlari, J. Deweyning reflektiv va muammoli ta‘lim metodlari, E. Eriksonning shaxs identifikatsiyasi nazariyalari tadqiqotning metodologik asosini tashkil qiladi.

Tadqiqot usullari:

1. Ilmiy manbalarni tahlil va umumlashtirish – axloqiy tafakkur, pedagogik texnologiyalar va ingliz klassik adabiyoti bo‘yicha nazariy bazani shakllantirish.
2. Qiyosiy tahlil – ingliz klassik adabiyoti asarlaridagi axloqiy g‘oyalarni milliy va xorijiy pedagogik yondashuvlar bilan solishtirish.

3. Pedagogik kuzatuv – talabalarning dars jarayonida axloqiy tafakkur va qadriyatlarni qo‘llashini aniqlash.

4. Suhbat va anketa so‘rovlari – talabalarning axloqiy qaror qabul qilish va qadriyatlarni baholash ko‘nikmalarini aniqlash.

5. Diagnostik metodlar – talabalarning axloqiy tafakkur rivojlanganlik darajasini baholash.

6. Tajriba-sinov ishlari – interfaol, muammoli va reflektiv pedagogik texnologiyalarni qo‘llash orqali ingliz klassik adabiyoti asarlaridan foydalanish samaradorligini aniqlash.

7. Statistik tahlil – tadqiqot natijalarini sifat va miqdor jihatdan tahlil qilish, ularning ishonchliligi va pedagogik samaradorligini asoslash.

Tajriba-sinov ishlari: Tadqiqot oliy ta’lim muassasalarida tashkil etilib, talabalarga ingliz klassik adabiyoti matnlaridan foydalanib interfaol mashg‘ulotlar, muammoli vaziyatlar va reflektiv topshiriqlar berildi. Ushbu jarayon orqali talabalarning axloqiy tafakkuri, mustaqil fikrlash va axloqiy baholash ko‘nikmalari rivojlantirildi. Mazkur metodologik yondashuv tadqiqot maqsadiga erishish, ilmiy xulosalar chiqarish va oliy ta’lim amaliyotida ingliz klassik adabiyoti asosida axloqiy tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha metodik tavsiyalar ishlab chiqishga imkon berdi.

Tahlil va natijalar. Tadqiqot jarayonida talabalarda axloqiy tafakkurni rivojlantirish bo‘yicha ingliz klassik adabiyoti asarlaridan foydalangan holda pedagogik texnologiyalarning samaradorligi empiric jihatdan o‘rganildi. Tadqiqot ishtirokchilari oliy ta’lim muassasalaridagi bakalavriat va magistratura talabalari bo‘lib, ularning umumiy soni 120 nafarni tashkil etdi. Tajriba ikki bosqichda o‘tkazildi: birinchi bosqichda talabalarning axloqiy tafakkur darajasi diagnostik metodlar orqali aniqlanib, ikkinchi bosqichda interfaol va reflektiv pedagogik texnologiyalar yordamida ularni rivojlantirish bo‘yicha amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazildi.

1. Talabalarda axloqiy tafakkurning dastlabki holati Ilk diagnostik tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, talabalarning aksariyati (taxminan 65%) ingliz klassik adabiyoti asarlarini o‘qish orqali axloqiy tahlil qilish qobiliyatini cheklangan darajada qo‘llay oladi. Ularning axloqiy qaror qabul qilish va baholash ko‘nikmalari asosan yuzaki bo‘lib, murakkab ijtimoiy va axloqiy masalalarni chuqur tahlil qilishda qiyinchiliklarga duch kelgan. Shu bilan birga, talabalarning 35% i ingliz klassik adabiyotida ifodalangan qadriyatlarni shaxsiy hayotiy tajribasi bilan bog‘lab tahlil qila oladi, ammo ular ham yetarli metodik qo‘llanmaga ega emas edi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, talabalarda axloqiy tafakkurning past darajada shakllanishi pedagogik jarayonda badiiy matnlarni faqat estetik yoki lingvistik maqsadlarda o‘rganish bilan cheklanishi bilan izohlanadi. Shu sababli, axloqiy va ma’naviy komponentlarni pedagogik texnologiyalar orqali integratsiyalash zaruriyati yuzaga keladi.

2. Pedagogik texnologiyalarni qo‘llash natijalari

Tajriba-sinov bosqichida talabalarga quyidagi pedagogik texnologiyalar asosida mashg‘ulotlar o‘tkazildi:

Interfaol metodlar – muhokama, guruh ishlari, rolli o‘yinlar. Talabalar ingliz klassik adabiyoti asarlaridagi obrazlarni tahlil qilgan holda o‘z axloqiy qarorlarini asoslash imkoniyatiga ega bo‘ldi.

Muammoli ta’lim – badiiy matnlarda aks etgan murakkab axloqiy vaziyatlarni hal qilish topshiriqlari. Bu usul talabalarda tanqidiy fikrlash va axloqiy baholash ko‘nikmalarini mustahkamladi.

Reflektiv yondashuv – talabalarga o‘z fikrini yozma va og‘zaki tarzda ifodalash, qadriyatlar tizimini tahlil qilish topshiriqlari berildi.

Ushbu yondashuvlar natijasida talabalarning axloqiy tafakkur ko‘rsatkichlari sezilarli darajada o‘sd. Tajriba natijalari jadval va grafiklar orqali tahlil qilindi:

Ko‘rsatkich	Boshlang‘ich daraja	Tajriba yakuni	O‘sish (%)
Axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati	62%	84%	+22
Tanqidiy tafakkur	58%	81%	+23
Empatiya va axloqiy baholash	65%	87%	+22
Ijtimoiy mas’uliyat	60%	85%	+25

Tahlil shuni ko‘rsatdiki, interfaol va reflektiv metodlar orqali ingliz klassik adabiyoti asarlari talabalarning axloqiy tafakkurini rivojlantirishda samarali vosita sifatida xizmat qilmoqda. Talabalar nafaqat matn mazmunini anglab, balki undagi axloqiy qadriyatlarni hayotiy holatlar bilan bog‘lashga o‘rgandilar.

Badiiy matnlarning tarbiyaviy salohiyati
Shuningdek, tahlil jarayonida badiiy matnlarning tarbiyaviy salohiyati ham aniqlanib, quyidagi xulosalar chiqarildi:
U. Shekspir asarlari talabalarda adolat, vijdon va axloqiy tanlov masalalarini chuqur tahlil qilish imkoniyatini beradi.
J. Ostin romanlari ijtimoiy mas’uliyat, shaxsiy intizom va axloqiy qadriyatlarni talabalarga yetkazishda samarali vositadir.
Ch. Dikens ijodi insonparvarlik va ijtimoiy tengsizlik masalalarini aks ettirib, talabalarda empatiya va axloqiy tafakkurni rivojlantirishga xizmat qiladi.

Mazkur asarlarni o‘rganish jarayonida talabalarga berilgan topshiriqlar: matnlarni tahlil qilish, axloqiy dilemma yaratish, guruhda muhokama qilish va refleksiya bilan yakunlash, ularning axloqiy tafakkurini sezilarli darajada oshirdi. Tahlil shuni ko‘rsatdiki, pedagogik texnologiyalarni badiiy matnlar bilan uyg‘unlashtirish talabalarda axloqiy qaror qabul qilish qobiliyati, tanqidiy tafakkur, empatiya va ijtimoiy mas’uliyat kabi ko‘nikmalarni rivojlantirishda eng samarali yondashuvdir. Ingliz klassik adabiyoti asarlari talabalarda axloqiy tafakkur va shaxsiy axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda muhim tarbiyaviy manbadir. Interfaol, muammoli va reflektiv pedagogik texnologiyalar yordamida

talabalarning axloqiy tafakkur ko‘rsatkichlari o‘rtacha 22–25% ga oshgan. Tadqiqot natijalari oliy ta‘lim muassasalarida adabiy ta‘lim va ma‘naviy-axloqiy tarbiyani integratsiyalashga asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu yondashuvlar kelajakda ilmiy maqolalar va amaliy metodik qo‘llanmalarda qo‘llanishi mumkin.

Xulosa. Mazkur tadqiqotning natijalari shuni ko‘rsatdiki, ingliz klassik adabiyoti asarlari talabalarda axloqiy tafakkur va ma‘naviy-axloqiy qadriyatlarni shakllantirishda samarali pedagogik vosita sifatida xizmat qiladi. U. Shekspir, J. Ostin, Ch. Dikkens kabi yozuvchilarning asarlarida aks etgan adolat, vijdon, ijtimoiy mas‘uliyat va insonparvarlik kabi g‘oyalar talabalarga nafaqat estetik zavq bag‘ishlabgina qolmay, balki ularning axloqiy qaror qabul qilish, tanqidiy tafakkur va empatiya ko‘nikmalarini rivojlantirish imkoniyatini beradi. Tadqiqot jarayonida interfaol, muammoli va reflektiv pedagogik texnologiyalar qo‘llanilishi natijasida talabalarning axloqiy tafakkur ko‘rsatkichlari o‘rtacha 22–25% ga oshgani aniqlandi. Shu bilan birga, pedagogik yondashuvlarning samaradorligi badiiy matnlarni chuqur tahlil qilish, guruh muhokamalari, rolli o‘yinlar va refleksiya jarayonlarini birlashtirishda sezildi. Bu holat, adabiyot va ma‘naviy-axloqiy tarbiyani integratsiyalash orqali ta‘lim jarayonining sifatini oshirish imkonini beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati.

1. Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Fan, 2004.
2. Navoiy A. Mukammal asarlar to‘plami. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2011.
3. Karimov I.A. Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. – Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston taraqqiyot strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2022.
5. Jo‘rayev R.H. Pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: O‘qituvchi, 2016.
6. Muslimov N.A. Kasbiy ta‘lim metodologiyasi. – Toshkent: Fan va texnologiya, 2018.
7. Raximov B.X. Shaxs ma‘naviyati va tarbiya muammolari. – Toshkent: Fan, 2017.
8. Dewey J. Democracy and Education. – New York: Macmillan, 1916.
9. Kohlberg L. Essays on Moral Development. Vol. 1. – San Francisco: Harper & Row, 1981.
10. Erikson E.H. Identity: Youth and Crisis. – New York: Norton, 1968.